

III. MINTAQA VA TARMOQLAR IQTISODIYOTI

UDK: 343.24

ORGANIK QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARI “TA’MINOT ZANJIRI”DA AGROLOGISTIKANING ROLI VA AHAMIYATI

Amirqulov Shuhrat Olimovich - QarMII “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, i.f.f.d., (PhD)

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ АГРОЛОГИСТИКИ В “ЦЕПОЧКЕ ПОСТАВОК” ОРГАНИЧЕСКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Амиркулов Шухрат Олимович - КарМИИ “Инновационная экономика” доцент кафедры, и.ф.ф.д.,(PhD)

ROLE AND IMPORTANCE OF AGROLOGISTICS IN THE “SUPPLY CHAIN” OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS

Amirkulov Shukhrat Olimovich - Associate Professor of the Department “Innovative Economics” of the KEEI PhD

Annotasiya. Maqolada organik qishloq xo‘jaligi mahsulotlari taqsimot zanjirida agrologistika tizimining mohiyati va ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: agrologistika, taminot zanjiri, organik qishloq xo‘jaligi, mahsulot yo‘qotilishi, ekologik sof mahsulot.

Аннотация. В статье освещены роль и значение системы агрологистики в цепочке поставок органической сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова. Агрологистика, цепочка поставок, органическое сельское хозяйство, потери продукции, экологическо-чистый продукт.

Annotation. The article highlights the role and importance of the agrologistics system in the sales chain of organic agricultural products.

Keywords: agrologistics, supply chain, organic agriculture, product losses, environmentally friendly product.

1. KIRISH

O‘zbekiston agrosanoat majmuasining asosiy vazifalaridan biri, aholining yetarli va xavfsiz miqdordagi oziq-ovqat mahsulotlari bilan taminlash va ularning hayotiy ehtiyojlarini maksimal darajada qondirishdan iboratdir.

Butun dunyoda bo‘lgani singari, O‘zbekistonda ham keyingi paytda organik qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga bo‘lgan talab oshib bormoqda. Qishloq xo‘jaligida xo‘jalik yuritishning turli mulkchilik shakllariga asoslanishi, tarmoqda resurslar samaradorligi oshirish, mahsulot ishlab chiqarish assor-

timentini va sifatini oshirish imkonini bermoqda.

O‘zbekiston Respublikasining ”Organik mahsulotlar to‘g‘risida”gi Qonunida “Organik mahsulotlar — ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, transportda tashish va realizatsiya qilishning barcha bosqichlarida organik mahsulotlar to‘g‘risidagi qonunchilik hamda texnik jihatdan tartibga solish sohasidagi normativ hujjatlar talablariga javob beradigan ishlab chiqarish texnologiyalarini qo‘llagan holda olingan sertifikatlashtirilgan mahsulotlar” [1] ekanligi qayd etilgan.

Mamlakatda ijobiy ijtimoiy-iqtisodiy samaraga erishish uchun kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish, rivojlanishning strategik yo'nalishlarini aniqlash, natijalarni prognozlash va baholash zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, organik qishloq xo'jaligini rivojlanish salohiyatini va usullarini asoslash hamda mahalliy organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini kengaytirish dolzarb ahamiyatga kasb etadi.

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, taqsimlash, saqlash va iste'mol masalalari bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlardan Willer Helga, Julia Lernoud [2], S.A.Xaritonov [3], A.Nurbekov, U.Aksoy, X.Mumindjanov, A. Shukurov [4] va boshqalar shug'ullanishgan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolani yozishda statistik, tizimli-tahlil, qiyosiy tahlil, monografik kuzatuv va mantiqiy fikrlashdan foydalanildi.

4. ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR

Logistika – yangi yuqori samarali ilmiy-amaliy yo'nalish hisoblanib, ko'p tarmoqli funksional tavsifga ega. Logistika tizimida agrologistika nisbatan istiqbolli hisoblanib, agrobiznes sohasida logistika nazariyasi va amaliyotining qo'llanilishini ko'zda tutadi.

Agrologistika nisbatan yangi tushuncha bo'lganligi sababli, bu tushunchaning aniq ta'rifi hali mavjud emas [5].

Agrologistikani rivojlantirish va joriy etish zaruriyati mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash yo'llaridan biri oziq-ovqat ishlab chiqarishni ko'paytirish ekanligi bilan izohlanadi. Ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmining oshishi muqarrar ravishda ta'minot zanjirining barcha qismlarida tovar yo'qotishlarining ko'payishi bilan bog'liq, shuning uchun bu zanjirlarda boshqaruvsiz, ya'ni agrotexnikasiz tovar yo'qotishlarini minimallashtirish mumkin emas.

Agrologistikaning markazida "tirik" ekologik mahsulot, "nafas olishda", karbonat angidridni yutib, kislorodni chiqarishda davom etadigan biologik organizm turadi. Bu

organizmning ichki jarayonlari juda ko'p turli xil omillarga bog'liq holda o'zgaradi.

Albatta, agrotexnika har bir toifadagi organik mahsulotlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladi: masalan; qayta ishlangan mahsulotlar (go'sht, sut va dengiz mahsulotlari), meva va sabzavotlar (mevalar, sabzavotlar, rezavorlar, qo'ziqorinlar) yoki don mahsulotlari (bu ham "tirik") mahsulotlari [6].

Agrologistika har bir toifa mahsulotning butun hayoti davomida tabiati va xususiyatlarini chuqur bilishni talab qiladi. Agrologistika - bu marketing, tovarshunoslik va logistika chorrahasida yangi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetkazib berish zanjirlarini boshqarishning zamonaviy majmuaviy yondashuvidir.

Agrologistikaning samaradorligi shundan iboratki, yangi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining (yangi) biologik xususiyatlarini hisobga olgan holda agrologistik texnologiyalarni joriy etish tovar yo'qotishlarini va logistika xarajatlarini minimallashtirish, tashkilotlarning moliyaviy-xo'jalik faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi va oziq-ovqat resurslarini tejash masalalarida biznesning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi.

Organik qishloq xo'jaligi bozorining o'sishi bilan agrologistika sohasidagi ta'minot zanjirlari tizimi o'sib boradi va murakkablashadi. Buning uchun organik mahsulotlarni taqsimlashda qishloq xo'jaligi tovar mahsulotlarining xususiyatlarini hisobga olish va uning tavsiflarini aniqlash zarur bo'ladi [7].

Bugungi kunda faol rivojlanayotgan organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozori qanday yo'qotishlarga duchor bo'layotganini ko'rish mumkin, chunki samarasiz logistika zanjirlari tufayli ko'plab mahsulotlar yo'qoladi.

Xalqaro ekspertlarning baholashi shuni ko'rsatadiki, logistika ta'minot zanjirining nomukammalligi va samarasiz ishlashi natijasida qishloq xo'jaligida hosilning 30% dan 50% gacha yo'qotilmoqda.

O'zbekiston organik qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishning an'anaviy usulidan organik usuliga o'tish davrida turibdi.

Mamlakat organik mahsulotlarning logistika ta'minoti zanjirlarini tahlili, agrosanoat majmuasiga xos bo'lgan bir qator muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda:

- hosilni yig'ishtirib olishning eskirgan usullari;

- hosilni o'rib-yig'ishtirib olish paytida sabzavot va mevalarning shikastlanishi;

- qishloq xo'jaligi mahsuloti xaridi infratuzilmasining eskirganligi;

- ba'zi bir mahsulot turlari bo'yicha o'rim-yig'imdan keyin hosilning tez sovib ketmasligi;

- mahsulotni tashish va saqlashda qadoqlashning nomukammalligi;

- mahsulotni saqlash joylarigacha transportda tashishdagi yo'qotishlar;

- mahsulotni saqlashda mahsulot assortimenti va partiyalarining (navbati va sifati bo'yicha) aralashtirib yuborilishi;

- mahsulotni saqlash texnologiyasining eskirganligi, zamonaviy saqlash joylarining yetarli emasligi;

- mahsulotlarning holati va nazorati to'g'risida ma'lumotlarning yo'qligi;

- mahsulot sifati bo'yicha yagona va ochiq standartlarning yo'qligi va boshqalar [8].

Agrologistika zanjirining har bir bo'g'inidagi xato dastlabki yo'qotishlar miqdorini ko'paytiradi. Samarali yetkazib berilgan ta'minot zanjirlari hosilni yig'ib-terib olish bosqichidanoq organik mahsulotlarning yangiligini saqlab qolish va har bir bo'g'inda minimal yo'qotishlar bilan keyingi ta'minot zanjirlarini qurish imkonini beradi, bu esa mahsulot holatini oxirigacha saqlab borish imkonini beradi.

Ekologik ishlab chiqarishda tovarni tadqiq qilish nafaqat yakuniy xaridor tomonidan sotib olingan paytdagi tovarlarning iste'mol xususiyatlarini bilish, balki hosilni yig'ib olish paytidan boshlab va butun hayot sikli davomida tashqi va ichki omillar ta'siri ostida ushbu xususiyatlarning o'zgarishi dinamikasini bilishni talab etadi.

Agrologistikada tovarshunoslik marketing tomonidan belgilangan bozorlar, hajmlar va sotish jadvali asosida ushbu rejaning aniq bajarilishi uchun javobgar bo'lgan logistikaning optimal rejasini

(ssenariysi, konfiguratsiyasi) shakllantirish uchun mas'uldir.

Agar biz organik agrologistikada marketingga murojaat qiladigan bo'lsak, shuni ta'kidlash kerakki, bu talabning nozik tushuncha sifatida yakuniy iste'molchilarning kutilayotgan mahsulot assortimenti va sifati bo'yicha, narxlar va narxlarning mavsumiy tebranishlarini bilish hamda bu tebranishlar bo'yicha ularga tezkor javob berish qobiliyatidir. Mavsum boshida mahsulot birligi bahosini aniqlash, baho eng yuqori cho'qqiga chiqqanda va pasayganda ham maksimal foyda olish uchun mahsulotni saqlash hajmlari va saqlash vaqtlarini to'g'ri hisoblash imkonini beradi [9].

Zamonaviy sharoitda ta'minot zanjirini boshqarishning asosiy jihatlaridan biri jalb qilingan vositachilarning mas'uliyat sohasini kengaytirish va sonini ko'paytirishdir.

Bunday holat agrar sohada barqarorlikni ta'minlash, jumladan, qishloq xo'jaligi iqtisodiyotining yuqori samarali ishlashini ta'minlash va qishloq aholisini qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq bo'lgan bir qator yangi vazifalarning paydo bo'lishiga olib keladi; mahsulot ishlab chiqarish, qayta ishlash va tashishda jarayonida atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish; xodimlarning qanday sohada faoliyat yuritishidan qat'iy nazar ularning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash; uzoq muddatli foydalanishdagi resurslardan oqilona foydalanish va boshqalar [10].

5. XULOSA VA TAKLIFLAR

Organik qishloq xo'jaligi nafaqat qishloq xo'jaligi, balki butun agrosanoat majmuasining barqaror rivojlanishini ta'minlash imkonini beruvchi asosiy yo'nalishlardan biridir.

Mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqot ishlarini tahlili organik oziq-ovqat mahsulotlari ta'minoti zanjirining quyidagi ishtirokchilarini ajratib ko'rsatish imkonini bermoqda:

- qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari;

- tovarlarni tashuvchi kompaniyalar;

- qayta ishlash korxonalari;

- umumiy ovqatlanish, savdo va xizmat ko'rsatish korxonalari va kompaniyalari;

– yakuniy iste'molchilar;
 – davlat va jamoat tashkilotlari;
 – tadqiqot firmalari va yakka tartibda ishlaydigan olimlar.

Butun dunyo tajribasi organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishini rivojlantirish jarayoni agrosanoat majmuasining barqaror taraqqiyot ta'minotini ta'minlash imkoniga ega ekanligini ko'rsatmoqda, chunki organik qishloq xo'jaligi korxonalarini kimyoviy moddalar, antibiotiklar, pestitsidlar, kimyoviy oзуqalardan foydalanmaydi yoki ulardan foydalanishni minimallashtiradi hamda o'simliklar geniga va mollarning zotiga ta'sir o'tkazmaydi.

Organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar "tabiiy" mahsulotlarning afzalliklarini isbotlovchi jamoat

tashkilotlari bilan o'zaro aloqada bo'lib, o'z mahsulotlarini bozorga chiqarishda faol rol o'ynaydi.

Biroq, shuni alohida takidlash kerakki, organik ishlab chiqarish juda ko'p mehnat talab qiladi, shuning uchun "organik" ishlab chiqarish tashkil etilgan qishloq joylarida aholining bandlik darajasi yuqori hisoblanadi.

Ekologik mahsulotlar ishlab chiqarishning asosiy prinsipi kamida 95%i ekologik toza, organik xom ashyolardan foydalanishdan iboratdir. Natijada, bunday mahsulotlarni ishlab chiqaruvchilar ishlab chiqarish jarayoniga qayta ishlash orqali chiqindilarni minimallashtirishga harakat qilishadi. Organik ekinlarni yetishtirishda hayvonlarning organik va ekologik tozalik talablariga javob beradigan organik o'g'itlaridan (go'ng, axlat va boshqalar) foydalanishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Organik mahsulotlar to'g'risida"gi Qonuni, 2022 yil 25 aprel, O'RQ-766 son.
2. Willer Helga and Julia Lernoud (Eds.): The world of organic agriculture. Statistics and Emerging Trends 2018. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick and IFOAM – Organics International, Bonn. Version // <https://shop.fibl.org/>
3. Харитонов С.А. "Организационно-экономические аспекты развития органического сельского хозяйства в России. Диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва – 2013.
4. Нурбеков А., Аксой У., Муминджанов Х., Шукуров А. Органическое сельское хозяйство в Узбекистане: Состояние, практика и перспективы. Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (ФАО) – Ташкент, 2018
5. Радионов А.Р., Радионов Р.А. Логистика: нормирование сбытовых запасов и оборотных средств предприятий. - М., 2016. – 410 с
6. Джеймс Р. СтокЮ Дуглас М., Ламберт. Стратегическое управление логистикой. М.: Инфра, 2015 – 700 с
7. Эффективность логистического управления / Под ред. Л.Б. Миротина. - М.: Экзамен, 2013
8. Гулямов С.С., Дадабоев Ю.Т., Асадулина Р.Т., Абдуллаев М. Логистика. Кувейтский учебно-научно-производственный центр, 2010
9. Миротин Л.Б. Некрасов А.Г., Куликова Е.Ю. и др. Интегрированная логистика накопительных и распределительных комплексов - М.: Экзамен, 2003
10. Миротин Л.Б., Боков В.В. Современный инструментарий логистического управления: Учебник для вузов. - М., Экзамен, 2005 – 496 с